

Miroslav Petříček. Co je nového ve filozofii. Praha: Nová beseda 2018. Summary, věcný rejstřík, jmenný rejstřík, 89 stran.

Ivana Holzbachová

Co je nového ve filozofii? Když jsem si přečetla název – a potom celou útlou knížku – měla jsem dojem, že jsem byla podvedena. Název se mi zdál příliš ambiciózní. Autor píše v podstatě především o filozofii postmoderní, filozofii, s níž mnoho jiných filozofů nesouhlasí a ostře ji kritizuje. Existuje tedy mnoho dalších filozofických směrů, v nichž se také v posledních desetiletích něco nového událo a které autor opomíjí. Neměla by se kniha jmenovat „co nového (především) ve francouzské filozofii“ (a i zde by se jednalo jen o jednu z jejích částí)?

Ale nechme hnidopištví. Miroslav Petříček (1951), žák Jana Patočky, působí na katedře filozofie a religionistiky filozofické fakulty Karlovy univerzity. Mimořádně, profesuru získal pro obor Filmové, televizní a fotografické umění a nová média na AMU, prameny upozorňují na mimořádnou šíři jeho zájmů.

Přiznám se, že knize jsem porozuměla lépe, když jsem se podívala na YouTube ze 30. 4. 2014.¹ Pokusím se shrnout obsah Petříčkova vystoupení: Ve světě dnes nepřevažuje žádná filozofie, i když filozofických směrů je v něm dost. Ale přece všechny něco spojuje. Klasické filozofii dominoval důraz na nehybné věci. Ale to není realita. Realita je pohyb, vznikání,

zanikání a změna. Pro to nemá filozofie slova. Proto se také inspiruje uměním, které je takto chápáné skutečnosti blíže. Problémem, se kterým se dnešní filozofie (všechny její směry? – I. H.) musí vyrovnat, je fakt, že neumíme postihnout kontinuální přechod k jedinečnému. Nejde tedy o nacházení obecných zákonitostí, ale o to, uvědomit si jedinečnost situací, z nichž se skládá celá realita, v níž se pohybujeme, a zpracovat vztah obecného a jedinečného. To je úkol pro nás. Pokud se nám to podaří, vznikne množství nových dominantních filozofií, z nichž každá bude vycházet ze svého hlediska.

Kniha vychází v soukromém nakladatelství Nová beseda (založeno 2011) v edici určené „každému, kdo chce mít přehled, bez ohledu na hranice oborů“. Proto by měla být stručná (do 100 stran) a psána pokud možno jednoduše.

Nejsme si jistá, jestli Petříčkova kniha splňuje druhou podmínku, a to i přes to, že jsem chvílemi velmi obdivovala jeho umění logické návaznosti textu, v němž si každá kapitola přímo říkala o námět kapitoly příští: Za koncem metafyziky – Hranice – Otevřenost, hra – Odchylování – Navazování – Pocit – Smysl smyslu – Medialita médií – Poznámka ke konci – Co číst dál.

Petříček nejprve upozorňuje na to, že se ve filozofii 20. st. neustále navazuje na Nietzscheho, v jehož filozofii se smrtí boha „zmizel základ garantující ideály

1 Pojmy z filozofie: Jaká je současná filozofie? URL: <<https://www.youtube.com/watch?v=mBkE82oaFmM>>. (Pozn. red.)

a normy, principy a pravidla, cíle a hodnoty, které (...) dominovaly nad veškerým ‚jsoucím‘ tak, že všemu, co jest, dávaly jeho význam, umožňovaly mu nějak rozumět“ (s. 11). Heidegger to interpretuje jako konec metafyziky, tj. období, v němž převažovala věda a člověk jako subjekt, k němuž se vše vztahuje. Už Heidegger se ptá, zda byl Nietzsche ještě posledním metafyzikem, nebo stál už mimo metafyziku. Tak se objevuje nutnost prozkoumat pojem *hranice*. Ten vidí Petříček jako pro filozofii základní a zakládající. Má podle něho několik významů: jako to, co vymezuje a konstituuje, jako to, co vymezuje – separuje (Kantovo tázání po podmínkách možností lidského poznání, Wittgensteinův *Traktát*), a konečně jako to, co vymezuje ve smyslu zakazuje nebo přikazuje (např. Foucaultovo pojetí kultury ve *Slovech a věcech*). Pojem „hranice“ má však i jiné významy a souvislosti, z nichž bych zdůraznila skutečnost, že hranice je neviditelná a v tomto smyslu je něco, co můžeme chápat také jako „teď“. Petříček nechává vytrysknout celý ohňostroj významů, kterých pojem „hranice“ a jemu příbuzné nabývají ve filozofii 20. st. Přiznávám, že jako nejcharakterističtější se mi jeví výrok, který Petříček vztahuje k Levinasově totalitě a nekonečnu (s. 21): „Je-li něco vymezeno svou limitou, pak jejím dosažením to, co je takto vymezeno, zaniká, je zrušeno, hroustí se.“ Skutečnost nebo svět (i mně chybí slova – I. H.) se tak stávají otevřenými. Odtud *otevřenost*, *hra* v Petříčkově další kapitole, která nás vede k problému řeči, počínajícím v Saussurově strukturalistické lingvistice a pokračujícím v Derridově poststrukturalismu (diférence). V prostoru jediného textu se

kříží a neutralizují různé výpovědi pocházející z jiných textů. Tím je dána otevřenost Nietzscheových a postnietzscheovských textů. Podle Derridy Nietzsche hledal konec centralizované struktury charakteristické pro klasickou filozofii. Zde vstupuje do hry řeč a Derridova dekonstrukce. Jenomže pro ni nemáme jiné pojmy, než pojmy pocházející z metafyzické filozofie. Derrida se pokouší o rozevírání uzavřených filozofických textů a v tomto rozevírání hledá smysl. „To ale znamená: smysl není žádná danost, nýbrž dar, který však vyžaduje své aktivní převzetí.“ (S. 30.)

Zde přechází Petříček k pojmu (a názvu kapitoly) *odchylování*. Nejsm si zcela jistá, zda toto odchylování lze vztahovat už k Lucretiově odchylce, jak to podle Petříčka činí M. Serres. Spíš mne přesvědčuje odkaz na objev, který podle Petříčka a Serrese učinila fyzika, totiž že svět není deterministický. – I když ani to ne. Sama bych to spíš formulovala tak, že se chápání determinismu změnilo a to současné chápání je odlišné od moderního (ve smyslu filozofie a vědy cca od 17. st.). Odchylování je, chápu-li to dobře, zároveň *navazováním* v tom smyslu, že se klade otázka, zda myšlení, které je odchylováním, může zároveň navazovat na tradici. Podle Petříčka je tradice stále (zevnitř) vychylována. Tradování je členěno objevováním nového – a to je možné jen v přítomnosti, která se tím ovšem otevírá k budoucnosti, a tím k možnosti jiného horizontu porozumění. Vztah k tradici tak znamená hledání stop jiné tradice uvnitř této tradice samé. Jako příklad uvádí Petříček Derridovu knihu *Marxova strážidla*. Tradice obsahuje spoustu možností, třeba i protikladných, i když svou různou

rodost zakrývá snahou po homogenizaci. V této souvislosti se vynořuje také pojem „událost“, který můžeme buď integrovat do tradice, nebo ukázat, že je na tradici neredukovatelný – a v tomto případě je nositelem smyslu, problémem, příležitostí odhalit v tradici stopy jiné tradice. Petříček zdůrazňuje otevřenost systému. V tomto smyslu navazujeme na jinou tradici tím, že jí odpovídáme další myšlenkou. „Rozumět tak znamená přisvojit si smysl neredukovatelný na jeho kontext.“ (S. 43.) Událost pocítujeme, jako že něco je, ale nikoli pomocí toho, co (událost) je. Objevuje se uvnitř určitého horizontu porozumění, ale jako něco, co mu je vnější.

Zde bychom mohli navázat další kapitolou knihy, která má název *Pocit*. Než to ale uděláme, dovoluji si učinit jednu poznámku, u níž sama nevím, posiluje-li Petříčkovu postmodernistickou interpretaci, nebo ne. Zdá se mi totiž, že nezávisle na složitých formulacích, v nichž se Petříčkem citovaní postmodernisté vyjadřují, popisuje – aspoň v této části své knihy – to, čemu říkáme tvůrčí myšlení obecně a co můžeme dokumentovat na některých skutečnostech z dějin filozofie vědy, i když se vyhneme postmodernímu žargonu. Upozorním jen na dva příklady. Už ve 2. pol. 19. st. vyzýval P. Lacombe (1834–1916) k přezkoumání tradice vědeckého myšlení. V jeho případě se to týkalo pojetí historie (*Histoire considérée comme science*, 1864) a toho, zda dříve odmítnuté názory neskýtají možnosti výzkumu, které nebyly ve své době pochopeny nebo nebyly na pořadu dne. O více než o půlstoletí později se s podobnou myšlenkou setkáváme u T. S. Kuhna na příkladu toho obrazu přírodní vědy, který

studentům předkládají učebnice. Ty jsou nositeli „vítězné“ tradice dané vědy a opomíjejí nebo odbývají to, co považují za její „uschlé větve“.

Vraťme se k Petříčkovi a k jeho kapitole *Pocit*. Pocit je nereprezentovatelný, tj. nemáme pojmy pro jeho popis a vysvětlení. Dostáváme se k tomu, že jakoby opouštíme pole diskurzivního myšlení, v jehož centru stojí „pravda“, a objevuje se tu cosi jako smysl smyslu, co stojí proti objektivnosti diskurzivních pravd. Petříček píše: „A to není situace poznávání, nýbrž situace etická.“ (S. 44–45.) Dostáváme se k nesouměřitelnosti. Smysl je možno chápat jako „tajemství“. Podle Lyotarda je postmoderna něčím, co přivádí filozofii do blízkosti umění, z čehož plynou mnohé diskuse o vztahu pocitu a poznání nebo vkusu a pojmu. Další analýzy vedou k pojům jako je „dotyk“ nebo „pohnutí“. Tyto analýzy staví Petříček do protikladu s klasickým pojmem subjektu, který je spjat s paradigmatem reflexe. Zde ještě nacházíme Husserla. Za hranicemi metafyziky se však zdůrazňují výše uvedené pojmy (dotýkání, pocit atd.). „Subjekt existuje pouze v pohnutí, je to cosi jako duše-tělo, avšak duše-tělo pouze *živé*, otevřené pro přijímání afekcí (odtud odpovídání, odpovědnost). Což vše je význačný znak *konečnosti* lidské existence, myšlení po metafyzice.“ (S. 51; zvýraznění M. P.) Smysl v tomto významu není nic, co je pouze dáno, naopak vyžaduje aktivní převzetí.

Neudiví proto, že se Petříček v další kapitole zabývá *smyslem smyslu*. Myšlení, které smysl smyslu zkoumá, se vymyká metafyzice. Je pozoruhodné, že v této souvislosti přecházejí radikální postmodernisté, jejichž

příkladem je Jean-Luc Nancy, od preference vidění, charakteristické pro předchozí vědu i metafyziku, k preferenci slyšení. Zde se uplatní pojem „rezonance“ a tvrzení, že „smysl se dává pouze v rezonanci“ (s. 55). Mění se tak i chápání pojmu reflexe a subjekt. Nancy navrhuje kognitivní režim, který se snaží o identifikaci, a naopak plnou identifikaci vylučuje. „Dávat smysl znamená být v přítomnosti něčeho neobjektivovatelného. Právě něčeho, co nás nutí myslet, tj. myslet jinak.“ (S. 57.)

Problém ovšem vzniká, uvažujeme-li, jak informace vnímáme. Tím se dostáváme k poslední kapitole, *Medialita médií*. Ačkoli se zde Petříček odvolává na více autorů, mám dojem, že nejvíce čerpá od Dietera Mersche. Médium není prostým nosičem informací, ale aktivně ovlivňuje to, jak kultura informace přijímá, produkuje, zpracovává, zachovává a šíří. V tomto zkoumání je opouštěna hermeneutika v tradičním smyslu. Posthermeneutika obrací „pozornost k tomu, co je ve znacích neznakového a co je neredukovatelné na kodifikované procesy označování, má již svým východiskem nikoli rozumění jakožto zasazování do pohybu tradice, nýbrž přiházení se události. Dieter Mersch jako *příklad par excellence* využívá dadaismu...“ (s. 64).

Zde už končí má schopnost sledovat myšlenkové postupy postmodernismu, jak je Petříček na – extrémním – příkladu D. Mersche uvádí. Z mého hlediska se v tomto způsobu uvažování ztrácí rozum a smysl v tradičním smyslu. Odmítnutí zakotvení v minulosti a v možnostech jejího vyústění podle mého názoru znamená skok do prázdna, v němž chybí orientační body.

Na konci posledního odstavce Petříčkova textu (vynecháme-li *Poznámku ke konci*)

nalzáme věty (s. 66): „Klasická filozofická reflexe není s to reflektovat to, co musí předpokládat, aby její postup nebudil pochybnosti. Performativita umění těmto předpokladům, které jsou současně podmínkami možnosti, umožňuje, aby se ukázaly, třebaže jen v tom, jak vzdorují svému ukázání, jak unikají z jevu.“ Tato slova však u mne budí podezření, že Petříček jimi říká jen to, že „něco“, co klasická metafyzika pokládala za základ, přece jen uznává, ale přistupuje k tomu jako k něčemu ještě tajemnějšímu (a dynamičtějšímu) než dřívější metafyzika.

V *Poznámce ke konci* Petříček odpovídá na otázku „Proč číst filozofické knihy?“ tak, že je to potřeba proto, abychom našli cestu k jinému vztahu ke světu. Zmiňuje myšlenku revolty a definitivně končí slovy: „Hranice je třeba překračovat, víme-li proč a není-li zbytí.“ (S. 67.)

Ptám se, ví Petříček, proč a že není zbytků? A kam toto překračování vede? Jako čtenářku Poppera mne napadá – možná zcela nevhodná – analogie mezi postupným a utopickým inženýrstvím: Ano, náš svět a naše poznání musíme neustále zpochybňovat a případně měnit. Ale ne tak, abychom je měnili jen pro změnu a bez ohledu na následky.

Na závěr jenom něco k formě knihy. Ačkoli si edice Nová beseda vytkla za cíl srozumitelně seznamovat čtenáře s nejnovějšími trendy v současném (vědeckém) myšlení, Petříčkova kniha splňuje tento záměr jen částečně. Kdyby byla psána německy, byla by nesrozumitelná naprosto. Naštěstí píše Petříček česky a často v poměrně krátkých větách, kterými ukazuje možnosti a protiklady v uvažování o své látce. Zvláště na jejím

začátku jsem obdivovala jeho schopnost logicky na sebe navazovat jednotlivé kapitoly a postupovat od jednoduššího ke složitějšímu. Je to možná moje chyba a nedostatek v mém myšlení, ale jak kniha nabývala na dynamičnosti, stávala se pro mne stále méně srozumitelnou.

Autor vede čtenáře roztřesenou bažinou možností a protikladů, které na sebe svým způsobem navazují, až ho nakonec utopí v úvahách o zastaralosti a nemožnosti diskurzivního rozumu. Prosim za prominutí: tak daleko za ním nejsem ochotná jít.

doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
holzbach@phil.muni.cz
